

УДК 7.072

ДЕЯКІ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТРАДИЦІЙНОЇ СОРОЧКИ

Шнуренко Т.В.

Київський національний університет культури і мистецтв

У статті аналізуються сучасні розробки українських етнографів, присвячені дослідженню традиційної сорочки. В роботі досліджуються монографії таких етнографів, як З. Васіна, Т. Кара-Васильєва, О. Косміна, Т. Ніколаєва, Г. Стельмащук, в яких розглянуто історію українського вбрання. Одним з найбільш інформативних джерел є видання Е. Кольбєнгаєра, датоване початком ХХ ст. Наголошується, що даний напрямок дослідження потребує подальшого наукового обґрунтування з залученням великого масштабу не лише етнографічних, а й культурологічних відомостей.

Ключові слова: українська сорочка, вбрання, костюм, етнографи.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство зазнає значного впливу процесу глобалізації, для якого притаманне стирання меж національного, унікального, неповторного та уніфікації як економіко-політичної, так і культурної складової. Зростає потреба у зверненні уваги до витоків національної ідентичності. «Пошук національної ідентичності стає визначальною соціокультурною тенденцією сучасного світу. Для деяких суспільств криза національної ідентичності набула таких форм і масштабів, що її подолання означає не лише вибір адекватної стратегії розвитку, а й перетворюється на проблему виживання» [3, с. 1]. Подібна тенденція призводить до того, що значна кількість українських етнографів присвячують свої дослідження аналізу народного костюму, який безперечно є одним з виразників національної ідентичності. Важливою частиною національного одягу є сорочка, яка хоча й має багато варіацій в залежності від регіонального різновиду, проте залишається неодмінним компонентом, що відіграє чимале значення для самоідентифікації. Аналіз сучасних масштабних досліджень українських етнографів, присвячених даному питанню, є безперечно актуальним завданням, яке сприятиме можливості орієнтуватися у значній кількості робіт, створених за останні роки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз сучасних масштабних досліджень українських етнографів, присвячених даному питанню, є безперечно актуальним завданням, яке сприятиме можливості орієн-

туватися у значній кількості робіт, створених за останні роки. Неабияке значення має аналіз специфіки традиційної сорочки в сучасних дослідженнях українських етнографів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізу українських сорочок присвячено досить мало робіт. В деяких дослідженнях це питання розглянуто в контексті становлення національного костюму, як, наприклад, у працях З. Васіної, Т. Ніколаєвої, О. Косміної, Г. Стельмащук, Е. Кольбєнгаєра. В інших, навпаки, проблема звужується до аналізу вишивки, яка безперечно є важливим складником, проте не вичерпує все різноманіття фактури тканини та фасону сорочки. Під даним кутом розглядається це питання у монографіях Т. Кара-Васильєвої, де аналізується костюм, вишивка, крім цього вона є автором роботи «Українська сорочка». Важливою для даного дослідження є одна з перших робіт, присвячених українському костюму, в якій яскраво представлені питання, пов'язані з сорочкою, здійснена Е. Кольбєнгаєром. Варто зазначити, що більшість робіт представлені здебільшого альбомами, з великою кількістю ілюстрацій, що безперечно спрощує сприйняття, проте часом їм не вистачає наукової обґрунтованості та комплексного розгляду саме української сорочки.

Постановка завдання. В роботі здійснено аналіз специфіки дослідження традиційної сорочки в сучасних роботах українських етнографів. Розкрито основні підходи, представлені в розробках таких авторів, як З. Васіна, Т. Кара-Васильєва, О. Косміна, Т. Ніколаєва, Г. Стельмащук, Е. Коль-

бєнгаєра. Наголошуєтєся, що даний напрямок дослідження потребує подальшого наукового обґрунтування з залученням великого масштабу не лише етнографічних, а й культурологічних відомостей.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Одним з перших досліджень, в якому описуєтєся український одяг є робота Е. Кольбєнгаєра «Взори вишивок домашнього промислу на Буковині» (1974), що є копією старовинного рукопису, матеріали для якого збирались на початку ХХ ст. Автор аналізує особливості гуцульського жіночого і чоловічого вбрання, в тому числі й сорочок. Серед позитивних моментів роботи варто відмітити увагу до того, які існують типи крою сорочок, а також специфіка їх прикрашання. Виокремлюютьєся два типи сорочок – святкова та буденна. Першу вдягали на родинні свята, у церкву, на танці, а другу – у повсякденному житті. Е.Кольбєнгаєр наводить детальний опис святової сорочки та зазначає, що гуцули вишивають у сорочках плечики («уставки») на плечах і рукавах згори додолу, з правого і лівого боку пазух на грудях, а також часом на спіднім рубці сорочки вузькими вишивками-мережками. Автор відзначає, що у заможних селян зустрічались повністю вишиті рукави сорочок. Зазвичай і рукава, і біля ший сорочка затягувалася. Е.Кольбєнгаєр детально змальовує ту кольорову гаму, яка використовуєтєся під час вишивки сорочки: «Краски, яких селянки добирають до вишивок, є: чорна, біла, кармазинова, циноброва, цитринова, помаранчева, синя і зелена» [4, с. 63]. Згадуєтєся, що надзвичайно різнобарвними є святкові сорочки, які рідко коли можуть бути одно- або двобарвними. Натомість робочі сорочки (хлопянки) найчастіше вишивають одним кольором, рідше двома чи трьома. Однobarвні бувають чорні, червоні або сині, двобарвні - червоно-чорні, а трьохбарвні – червоні, чорні та жовті. Зелений колір вживають, за свідченнями Кольбєнгаєра, у Заставницькому повіті, та й то зрідка, заповнюючи малі прогалини. Найчастіше ж використовують червоний колір.

Цікавими є спостереження автора щодо регіональної специфіки вишивки на сорочках, наведені в роботі. Різницю між буковинськими сорочками, для яких характерне надзвичайно яскраве кольорове рішення і велика вишита площа та гуцульськими вишивками, скромнішими за об'ємом вишитої поверхні, Е.Кольбєнгаєр пояснює тим, що для Буковини були притаманні тісні торгові відносини з Румунією. Процес культурної взаємодії призводив до того, що у них було досить багато спільного. «На торгах бувала жива виміна добутків народу з народом, що жили по обох боках під одними умовами і з однаковими потребами, що мали одну віру і мову, однакові звичаї і обичаї, а наостанок здавен давна і одну нощу» [4, с. 68].

Однією з базових робіт, присвячених дослідженню української сорочки є праця Т. Каравасильєвої «Українська сорочка» (1994). В ній автор намагаєтєся зосередитись саме на сорочці, що є центральним елементом вбрання. Каравасильєва класифікує сорочки за їх призначенням (побутові чи святкові), за регіональною, віковою та соціальною ознакою. Автор влучно

відмічає кольорові уподобання жителів різних регіонів України, що проявляютьєся у різноманітні вишивок, якими оздоблюютьєся вишиванка. «На Полтавщині полюбляють ніжні відтінки голубого й жовтого, а то і зовсім біле шитво. У Вінницькій області вишивають суцільно чорним, або ж поєднанням чорного та червоного. В Житомирській та Рівненській областях побутують здебільшого червоні узори, на Київщині – червоні з синім, іноді з чорним. Багата та різноманітна вишивка в Карпатах, де особливо люблять яскраві, барвисті багатоколірні візерунки» [2, с. 5]. Акцент робитєся не лише на самій вишивці, але і на власне композицію сорочки, що виступає як «логічна конструктивно-декоративна система». Існували сорочки з поликами і без уставок. На прикладі сорочок з поликами автор демонструє досить цікаве переплетіння утилітарної та естетичної функції, а саме пухлики, які робили у верхній частині, де пришивався рукав. Також згадуютьєся два типи сорочок – «українка» (з відкладним коміром та широким рукавом, який призбирувалася) та «гуцулка» (вишивка розміщуєтєся вздовж пазухи та коміру, понизу рукава).

Досить цікавою роботою, в якій розкриваєтєся історія становлення українського одягу, є «Український літопис вбрання» З.Васіної (2003). Так З.Васіна зазначає, що історія формування українського національного вбрання, нарівні з мовою є визначальним показником етнічної самодостатності. Дослідниця обирає підхід, який передбачає не лише розгляд традиційного костюму, а саме розвиток костюму, включаючи його реконструкцію, отриману внаслідок знань з палеокостомології та вивчення археологічних знахідок. Вказуєтєся, що прадавні сорочки, а саме одяг з полотна з'явився вже за часів неоліту, причому як рукавний так і поясний. Зазначаєтєся, що хоча одяг був досить однотипним у різних слов'янських племен, проте досить сильно відрізнялись типи його оздоблення та спосіб його носіння. Усі жінки займались прядінням та ткацтвом, хоча з часом заможні городянки та жінки феодальної верхівки почали лише контролювати процес створення підлеглими одягу, в той час, як для селянських родин це залишалось традиційною справою, аж до початку ХХ століття. Васіна звертає увагу на матеріали, з яких вироблялись сорочки – це могло бути лляне та плоскіне тонке конопляне полотно. Сорочка (або рубаха) була основним видом одягу усіх верств населення, хоча й різнилась за конструктивними рішеннями: додільна сорочка (суцільна, від коміру до подолу – обрядова), «до підточки», що складалась з «опліччя» та «підшивки». Рукава в цих сорочках були навіть довшими за руки та відігравали функцію рукавиць, була можливість їх «засукувати» під час роботи або підтримувати браслетом біля зап'ястка на свята. Чоловічі сорочки були довжиною до коліна, жіночі ж до ступень, їх обов'язково треба було підперезувати. З.Васіна наголошує, що чоловіча сорочка не мала коміру, викот був прямокутний або округлий, часом застібалась на один гудзик, жіноча ж обов'язково облягала ший.

За часів Київської Русі сорочка трохи змінюєтєся. Так чоловіки носили тунікоподібні до колін, призібрані біля ший зі стоячим комірцем. Селяни з достатком могли носити відрізні сорочки, а не

суцільно кроєні, що були довжиною за коліно та яскраво прикрашались вишивкою або аплікацією. Сорочка городян була коротшою, ніж у селян, досить часто їх фарбували у сині, зелені кольори та прикрашали контрастними за кольором вишивками. Сорочки у дружини були суцільнокроєні. «По низу їх прикрашали алтабасом, золототканними шовками, прикрашеними гаптуванням, галунами, срібними платівками. Короткі сорочки одягали лучники, піхотинці, вершники, що було зумовлено характером їхньої військової діяльності» [1, с. 55]. Також іншим був і їх фасон – вони були відрізними, завищеними по лінії талії, призьбраними в нижній частині, з довгими рукавами, які притримувались браслетами та вирізом каре або округлим. Горловину обшивали тасьмою.

На нашу думку, дана робота представляє значний інтерес для широкого загалу. Проте ряд позицій викликають певний сумнів, адже часом автор здійснює не зовсім наукові зауваження, помилки трапляються особливо часто там, де йде мова про військові обладунки і зброю. Хоча варто зауважити, що дослідження, пов'язані з описом сорочки є абсолютно доречними, чим і обумовлений наш інтерес до даної праці.

В ряді робіт сучасних знаних науковців, які є авторами чисельних монографій, присвячених українському одягу, таких як Т. Ніколаєва, Г. Стельмащук, О. Косміна, на жаль досить мало уваги приділяється українській сорочці, а здебільшого в розробках останніх років надається огляд комплексу вбрання. В праці Т. Ніколаєвої «Український костюм. Надія на ренесанс» (2005) подано розгляд українського костюму, починаючи з ранньослов'янського періоду. В межах кожної конкретно-історичної доби (Київська Русь, середньовіччя, бароко, класицизм, романтизм) автор намагається показати одяг як складову частину не лише матеріальної, а й духовної культури народу. Автор класифікує традиційний одяг та виокремлює його етнографічні ознаки. Ніколаєва здійснює детальний опис верхнього та нижнього одягу, прикрас, взуття, розкриваючи естетичні властивості кольорів та їх символіку.

В праці Г. Стельмащук «Давнє вбрання на Волині» (2006) здійснюється екскурс в історію костюму, подібну до проробленої в працях З. Васіної та Т. Ніколаєвої, проте автор свідомо обмежує себе лише демонстрацією одягу Волині. Розкривається відмінність сорочок, які були частиною вбрання князів, рицарів, військової еліти та незаможних міщан, ремісників та селян. Досить детально розглянуто відмінності між чоловічим та жіночим селянським строєм волинян.

О. Косміна в своїй роботі «Традиційне вбрання українців» (2008) дає сорочці таке визначення: «натільний одяг з домотканого полотна, оздоблений вишивкою» [5, с. 3]. Виходячи з раніше наведено матеріалу, представленого у роботі Васіної, маємо багато свідчень того, що в даному випадку відкидаються можливості іншого оздоблення сорочок, а також можливість носити його як основний одяг, що була характерна для прадавніх часів. Проте автор влучно відмічає те, що хоча народний костюм був частиною матеріальної культури, проте він мав значне духовне навантаження. «Базуючись на загальнонародних уявленнях про світ, побудованих на поширених антитезах свій-чужий, добро-зло, дівчина-жінка, багатий-бідний, одяг ніс певну інформацію про його власника: стать, вік, місце проживання, етнічну приналежність, віросповідання, соціальний статус» [5, с. 3]. Всі ці дані надавалися через різноманітну та складну символіку, закарбовану як у малюнках, представлених у вишивці, у кольоровій гамі, особливостях крою одягу, в тому числі й сорочки. Український костюм побутовував як велика кількість регіональних комплексів, серед яких автор вирізняє наступні: поліський (північний), лісостеповий (центральний), степовий (південний) та карпатський (південно-західний). У межах кожного комплексу виділяються ще дрібні субрегіональні комплекси. Проте, якщо спробувати виділити ширші типи, то Косміна згадує три відмінні регіональні типи костюмів: «волинсько-поліський (один з варіантів поліського), гуцульський (один з варіантів карпатського) та полтавський (один з варіантів лісостепового)» [5, с. 4]. Вони частково перетинаються з тими типами сорочок, які виокремлювала Т. Кара-Васильєва. Отже, варто відмітити, що на даний момент існує досить мало досліджень, присвячених виключно українській традиційній сорочці, зазвичай відомості про неї включаються у розробки, пов'язані з історичними модифікаціями вбрання.

Висновки. На даний момент важко назвати одну роботу, в якій було б ґрунтовно та послідовно досліджено традиційну сорочку. Так у багатьох наукових працях представлено детальний опис костюму, проте сорочці відводиться досить незначне місце. Інші ж видання представляють скоріше яскраві ілюстровані альбоми та містять досить мало вербальної інформації та обґрунтування наведених даних. Однією з найбільш інформативних робіт є дослідження Е. Кольбенгаєра, датоване початком ХХ ст. Отже, заявлена проблематика потребує подальшого наукового опрацювання та представляє широке поле для майбутніх етнографічно-культурологічних досліджень.

Список літератури:

1. Васіна З. Український літопис вбрання. Том I. – Київ: Мистецтво, 2003. – 448 с.
2. Кара-Васильєва Т. Українська сорочка: Альбом / Т. Кара-Васильєва. – К.: Томіріс, 1994. – 32 с.
3. Козловець М.А. Національна ідентичність у контексті глобалізації: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03 / Козловець Микола Адамович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 36 с.
4. Кольбенгаєр Е. Взори вишиванок домашнього промислу на Буковині / Е. Кольбенгаєр. – [Б. м.] : Східна ексекютива Союзу українок в Канаді, 1974. – 102 с.
5. Косміна О.Ю. Традиційне вбрання українців / Оксана Косміна. – К.: Балтія Друк, 2008 – Том I: Лісостеп та степ. – 157 с.
6. Ніколаєва Т. Український костюм: надія на ренесанс / Тамара Ніколаєва. – К.: Дніпро, 2005. – 317 с.
7. Стельмащук Г. Давнє вбрання на Волині: монографія / Г. Стельмащук. – Луцьк : Волинська обл. друкарня, 2006. – 280 с.

Шнуренко Т.В.

Киевский национальный университет культуры и искусств

НЕКОТОРЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УКРАИНСКОЙ ТРАДИЦИОННОЙ СОРОЧКИ

Аннотация

В статье анализируются современные разработки украинских этнографов, посвященные исследованию традиционной сорочки. В работе использованы монографии таких этнографов, как С. Васина, Т. Кара-Васильева, А. Космина, Т. Николаева, Г. Стельмашук, в которых рассматривается история украинской одежды. Одним из наиболее информативных источников является издание Е. Кольбенаера, датированное началом XX века. Отмечается, что данное направление исследования требует дальнейшего научного обоснования с привлечением большого масштаба не только этнографических, но и культурологических сведений.

Ключевые слова: украинская сорочка, наряд, костюм, этнографы.

Shnurenko T.V.

Kyiv National University of Culture and Arts

SOME RESEARCHES OF TRADITIONAL UKRAINIAN SHIRT

Summary

The article analyses contemporary working outs of Ukrainian ethnographers, devoted to research of a traditional shirt. The monographs considering the history of Ukrainian clothes are under review. The authors of these monographs are Z. Vasina, T. Kara-Vasylieva, O. Kosmina, T. Nikolaieva, H. Stelmashchuk. One of the most informative sources is an edition of E. Kolbenhaier, dated back to the beginning of the 20th century. It is underlined that this direction of the research needs subsequent scientific proves with involving not only lots of ethnographical but also culturalogical data.

Keywords: Ukrainian shirt, attire, costume, ethnographers.